

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців: діалог зі стейкхолдерами

Вінниця-2021

УДК 37.011.3-051:159.923

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 11 від 09.06.2021 р.)*

Рецензенти:

Джеджула О.М., доктор педагогічних наук, професор, Вінницький національний аграрний університет

Шахов В.І., доктор педагогічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

О-75 Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців: діалог зі стейкхолдерами : монографія / Упорядники: Акімова О.В., Фрицюк В.А. Вінниця : ТОВ «Друк», 2021. 390 с.

У монографії з міжнародною участю «Особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців: діалог зі стейкхолдерами» висвітлена широка палітра проблеми особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців в різних аспектах у статтях стейкхолдерів, спільних публікаціях науковців кафедри зі стейкхолдерами.

Для педагогічних працівників закладів вищої освіти, студентів, аспірантів, докторантів.

ЗМІСТ

Лазаренко Н.І. Гапчук Я.А. Використання Е-навчання у підготовці майбутнього вчителя в Німеччині.....	4
Лазаренко Н.І., Зубко В.С. Педагогічні умови формування готовності майбутніх психологів до професійної мобільності.....	19
Гуревич Р.С., Самохвал О.О., Кадемія М.Ю. Моделювання структурних компонентів професійної компетентності фахівців сфери туризму.....	40
Акімова О.В., Слушний О.М. Управління інноваційно-педагогічною діяльністю закладу освіти як наукова проблема.....	71
Акімова О.В., Фрицюк В.А., Кочірі Н.С. Проблема підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної самореалізації.....	84
Бахчеван М.В., Столяренко О.В., Столяренко О.В. Оволодіння навиками моделювання виховних систем для написання дослідження з теорії і методики виховання.....	92
Біліченко О.В., Холковська І.Л. Педагогічні умови формування професійної етики майбутніх фахівців соціономічної сфери.....	115
Бурлака Н.І., Шаманська О.І., Інноваційно-освітній менеджмент: принципи реалізації.....	151
Герасимова І.Г., Лісогурська Т.І. Методологічні принципи формування професійної мобільності майбутніх педагогів.....	166
Губіна С.І. Педагогічні умови впровадження інтерактивних технологій під час підготовки студентів до роботи в літніх оздоровчих таборах.....	176
Давидюк М.О., Дорощук М.Г., Подуфалова К.Ю. Формування правової культури і професійної відповідальності вчителів інклюзивного закладу освіти.....	203
Дембіцька С.В. , Кобилянська І.М., Молчанов П.А., Татарчук В.В. Використання технології відкритого простору в процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти.....	219
Каплінський В.В., Фрицюк А.В. Проблема розвитку професійної мобільності майбутніх фахівців економічної галузі.....	236

Ковальова Л.О., Фрицюк В.А., Фрицюк В.М. Проблема формування інструментально-виконавської майстерності в контексті професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.....	244
Лилик В.В., Фрицюк В.А. Підготовка майбутніх журналістів до професійної самореалізації.....	270
Мнишенко К.В., Волошина О.В., Педагогічні умови формування основ художньо-естетичної культури вихованців дошкільних установ засобами народної творчості.....	277
Нагорняк С.В., Рикачевський О.В. Формування правосвідомості здобувачів вищої освіти: методологічні засади.....	294
Пінаєва О.Ю., Татарчук А.С., Пінаєв Б.О. Сучасні технології інформатизації в управлінні закладом середньої освіти.....	305
Рисинець Н. О., Кобилянський О. В., Лісіца С., Пінаєва О.Ю. Впровадження технологій освітньої мнемотехніки в закладах вищої освіти.....	333
Хамська Н. Б., Матіюк Д. Форми здобуття освіти в німецькомовних країнах Європи.....	349
Яблоков С.В., Каплінський В.В., Тетерук Р.О. Загальнокультурна компетентність майбутнього учителя як складова його педагогічної культури.....	370

професійної самосвідомості, переконаності в соціальній і особистій значимості професійного самовдосконалення, бажанні стати висококваліфікованим учителем музичного мистецтва.

Ми припускаємо, що ефективно сприятимуть формуванню готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної самореалізації такі умови: розвиток потреби майбутніх педагогів-музикантів у професійній самореалізації; використання можливостей освітнього середовища ЗВО для вияву активності та особистісного розвитку студентів; розвиток самостійності студентів через організацію їхньої самоосвіти та самовиховання, формування навичок самоосвітньої діяльності, навчання методів та прийомів самореалізації.

Література:

1. Акімова О. В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти : монографія. Вінниця. : Балук І. Б., 2007. 351 с.
2. Бистрюкова А. Н. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів початкових класів засобами проєктивної технології : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Ялта, 2009. 248 с.
3. Сластенин В. А. Педагогика : инновационная деятельность. М., 1997. 224 с.
4. Сластенин В. А. Профессиональное саморазвитие учителя [Електронний ресурс] Сибирский педагогический журнал. 2005. №2. Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/professionalnoe-samorazvitie-uchitelya> (дата звернення: 27.09.2016). – Назва з екрану.
5. Фрицюк В. А. Професійний саморозвиток майбутнього педагога : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 364 с.

Бахчеван М.В.,
аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти та управління
освітніми закладами ВДПУ імені Михайла Коцюбинського;

Столяренко О.В.,
професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління
освітніми закладами ВДПУ імені Михайла Коцюбинського;

Столяренко О.В.,
доцент кафедри іноземних мов
Вінницького Національного технічного університету

ОВОЛОДІННЯ НАВИКАМИ МОДЕЛЮВАННЯ ВИХОВНИХ СИСТЕМ ДЛЯ НАПИСАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ З ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ

Перш за все, ми висунули завдання обґрунтувати методологію моделювання виховної системи освітньої установи гуманістичного типу, наукові підходи створення такої моделі. У філософії *модель* – уявний, знаковий чи матеріальний образ (відображення об'єктів і явищ у вигляді описання, теорій, схем). Під час моделювання відбувається уявне розкладання реальної системи – оригіналу на елементи, які тим чи іншим чином пов'язані між собою. Модель представляє систему чи ідею у відповідній формі, що допомагає дещо спростити реальність і дає змогу побачити внутрішні відношення. Поняття моделі як образу розглядається в психолого-педагогічній і соціологічній літературі. В. Сафронова вважає модель аналогом оригіналу, а одночасно і засобом, та об'єктом вивчення [10, с. 42]. І. Носс, Н. Васін ідентифікують моделювання з методом наукового пізнання, з допомогою якого відбувається знайомство з об'єктом. Б. Советов і С. Яковлев зауважують, що завдяки цьому можна отримати додаткову інформацію; модель виступає відображенням фактів і відношень (за Г. Клаусом) у спрощеному, більш наочному вигляді [5, с. 202]. Створення педагогічно доцільної й ефективної виховної системи неможливе без спеціальної діяльності, спрямованої на її моделювання. Особливістю є те, що в закладі освіти до цієї діяльності долучаються всі учасники виховного процесу (не тільки педагоги, учні, а й батьки та інші зацікавлені особи). Соціокультурна та духовно-моральна ситуація в Україні все чіткіше відображає стійкі позитивні тенденції розвитку виховання учнів як полікультурного процесу, що відображає усі новітні демократичні, інтеграційні тенденції, характерні для нинішнього періоду. Хоча динаміка розвитку прогресивних тенденцій в освітній сфері, нажаль, ще й досі стримується уявленнями, які традиційно вкорінилися в суспільній свідомості, про виховання в його «школоцентристській» інтерпретації як про компонент, що супроводжує процес навчання, як складову освітніх послуг. Проте, наукові дослідження, комплексні програми у сфері розробки фундаментальних і прикладних проблем формування фізично і морально здорової особистості, а також успішні в багатьох регіонах України інноваційні пошуки його сучасної організації і

модельовання сприяють поступовому нівелюванню вказаних вище обмежень і розширенню ціннісної соціальної бази виховання. Особливо цінним є те, що він відроджується на нових ціннісних пріоритетах, акцентований на духовно-моральну сферу особистості, основу якої складає: суспільне благо і права людини, свобода вибору, соціальна справедливість і рівність, моральність і чесність у будь-якій діяльності, патріотизм і толерантість.

Як свідчать дослідження, аналіз результатів діагностування різних аспектів шкільного та сімейного мікросоціуму, безпосередньої організації виховного процесу з врахуванням оновлених технологій учні набувають практичного досвіду усвідомлення і навиків розв'язання ситуації, що склалася в суспільстві, розуміння сутності моральних колізій, оцінки і вибору конкурентоздатного варіанту участі в конкретній діяльності в ринкових умовах. Вони вчаться аналізувати міжнаціональні і міжконфесійні відносини, усвідомлювати сутність і актуальність толерантності, виявляти повагу до іншого; визначатися у цих складних процесах на користь гуманістичних ціннісних орієнтацій морального становлення, дорослішання і особистісного самовизначення.

Головні зусилля ми спрямували на розробку структурно-функціональної моделі науково-методичної системи морального виховання школярів. Результативність розробки структурно-функціональної моделі науково-методичної виховної системи залежить від правильного вибору методологічних підходів і принципів взаємодії дорослих і дітей. В науці під методологічним підходом прийнято розуміти комплекс понять, ідей і способів, які використовуються в процесі пізнання чи перетворення якогось конкретного об'єкта природної чи соціальної дійсності. У більшості випадків діяльність окремої людини чи групи відбувається з врахуванням не одного, а декількох підходів, які визначають стратегію, детермінують практику дій у конкретній ситуації і у визначеному проміжку часу. Обрати підходи, які, взаємодіючи один з одним, стануть методологічними засадами діяльності, спрямованої на модельовання і побудову виховної системи, доволі непросте справа. Методологічні основи спільних дій членів шкільного співтовариства у створенні гуманістичної

системи виховання визначають поетапно. Спочатку аналізують інваріантну, а потім і варіативну частину. Першу складову визначають системний, синергетичний, модельно-варіативний і особистісно орієнтований методологічні підходи. Їх використовують у шкільному співтоваристві з метою оптимального спрямування процесу формування і реалізації модельних уявлень про виховну систему. Варіативну частину представляють підходи, які найбільше відповідають своєрідності створення виховної системи. Якщо при її моделюванні на основі традиційної національної культури доцільним є використання культурологічного підходу, то при створенні підсистеми того чи іншого виду навчання і виховання школярів – диференційований.

Пріоритетна роль у розробці моделі і її втіленні у виховній практиці належить *системному підходу*. Педагогіка в цьому контексті припускає використання спеціальних понять і методів, дотримання визначених принципів, норм і правил. Зрозуміло, ключовим поняттям є «система». В науковій літературі відомо біля кількох сотень його тлумачень. У філософському словнику вони об'єднуються в три групи: а) як комплекс елементів, які взаємодіють (Людвіг фон Берталанфі); б) впорядкована певним чином множина елементів, взаємопов'язаних між собою, які утворюють єдине ціле (В. Садовський); в) обмежена кількість елементів, які взаємодіють між собою (А. Аверьянов). Досліджуючи сутність цього поняття, Е. Гусінський, Ю. Турчанінова визначають його як сукупність принципів теоретичної чи практичної діяльності; сукупність частин, пов'язаних загальною функцією; форму, спосіб організації будь-чого. Це правильність у розміщенні частин, порядок в організації [3, с. 14]. Популярним є визначення Л. Берталанфі про комплекс компонентів, які взаємодіють між собою. Однак, воно не відображає багатьох істотних ознак об'єкта. Найбільше імпонує визначення С. Саркисяна і Л. Голованова, які вважають, що «Система – це не просто сукупність багатьох одиниць, у якій кожна підкоряється законам причинно-наслідкових зв'язків, а єдність відношень і зв'язків окремих частин, що зумовлюють виконання визначеної складної функції, яка і можлива лише завдяки кострукції, що складається з великої кількості взаємопов'язаних

один з одним елементів» [9, с. 6]. В. Краєвський, А. Хуторський наголошують: «До мінімального набору характеристик системи, що визначають системний підхід до об'єкта, який вивчається, відносять: склад (сукупність елементів, які до неї входять), структуру (зв'язок між ними) і функції кожного елемента, його роль і значення в системі» [4, с. 14]. Отже, будь-яка система наділена специфічними ознаками: *по-перше*, до неї входить сукупність компонентів, взаємозв'язок яких обумовлює цілісність системного бачення; *по-друге*, вона характеризує наявність інтегративних якостей, не властивих окремим її частинам; *по-третє*, її можна вважати цілісним утворенням лише за умови, якщо вона обґрунтовано, з огляду на об'єктивно діючі зв'язки і відносини, виділяється з навколишнього середовища. Розвиток системи можна визначити як процес кількісних і якісних змін, що зумовлює її перехід від одного рівня цілісності до іншого. В нашій дослідницько-експериментальній роботі ми використовували такі методи вивчення і перетворення системи, як системний аналіз, синтез і моделювання. У процесі розробки моделі гуманістичної виховної системи ми застосовували чотири види аналізу: морфологічний (виділення елементів, з яких складається система); структурний (з'ясування внутрішньої організації системи, характеру зв'язків елементів і підсистем, системотвірних зв'язків, відношень); функціональний (розкриття функцій системи в цілому та її елементів, вивчення механізму функціонування системи); генетичний (становлення, подальшого розвитку і перетворення системи). Поняття «компонент», «елемент», «структура», «зв'язок», «відношення», «інтеграція», «системотвірний фактор», «середовище» допомагають розкрити зміст системного підходу. Ф. Корольов запропонував збагатити педагогічну термінологію перерахованими поняттями для використання їх в якості інструментів розумової діяльності у відкритті і пізнанні невідомих аспектів педагогічних явищ і процесів. На його думку, моделювання – виступає методом пізнавальної й управлінської діяльності, який дозволяє адекватно і цілісно відобразити в модельних уявленнях сутність, найважливіші якості і компоненти системи, одержати інформацію про її минулий, теперішній і майбутній стан, можливості та умови

побудови, функціонування і розвитку. До важливої складової системного підходу ми відносимо основні ідеї та принципи діяльності, спрямованої на пізнання і перетворення соціальних явищ. А це узгоджується з культурологічним підходом. І. Осадчий, досліджуючи стан та організаційний розвиток освітніх систем, вказує на принцип невизначеності [7].

Моделювання – метод пізнавальної й управлінської діяльності, який дозволяє адекватно й цілісно відобразити в модельних уявленнях сутність, найважливіші якості і компоненти системи, отримати інформацію про її минулий, теперішній і майбутній стан, можливості та умови побудови, функціонування і розвитку.

Останнім часом до теорії та методології побудови освітньо-виховних систем все активніше відносять *синергетичний підхід* (В. Віненко, Л. Зоріна, Л. Новікова, М. Таланчук). Це, на думку Є. Степанова, постнекласичний міждисциплінарний напрямок досліджень відкритих нерівноважних і нелінійних систем з метою вивчення процесів самоорганізації і саморозвитку соціальних і природних явищ [11, с. 16]. Найчастіше синергетику вважають особливою парадигмою світосприймання і специфічним (нелінійним) стилем мислення. Це своєрідний діалог з філософією і конкретно-науковими дисциплінами на шляху пізнання процесів самоорганізації й саморозвитку [1, с. 45]. Г. Хакен пояснює: «Я назвав нову дисципліну «синергетикою» не тільки тому, що в ній досліджується спільна дія багатьох елементів систем, але і за тієї причини, що для виявлення загальних принципів, які керують процесом самоорганізації, необхідне кооперування різних дисциплін» [15, с. 15].

Керуючись принципом самоорганізації й саморозвитку, можна вивчати процеси спілкування і відносин у школах, виявляти тенденції, внутрішні механізми і резерви розвитку гуманістичних систем, планувати шляхи і способи удосконалення й оновлення виховної практики. Важливо, щоб змодельований майбутній стан виховної системи збігався з траєкторією досягнення системою оптимального рівня еволюції. Полілог дій, думок, мотивів, ціннісних установок членів шкільного співтовариства – необхідна умова створення ефективної і

педагогічно доцільної виховної системи. Уважне ставлення до думок членів колективу, фіксація та облік різних точок зору мають суттєве значення для прогнозування шляхів розвитку системи, визначення найбільш повного спектру можливих варіантів її еволюції. Діалог педагогів, учнів і батьків у процесі формування модельних уявлень про майбутній стан виховної системи, безсумнівно, підвищує шанси на успіх спільної діяльності, спрямованої на досягнення визначеної мети. В основу роботи покладено *варіативно-модельний* підхід, необхідність якого була зумовлена тим, що *по-перше*, стала очевидною неспроможність створити єдину модель (програму) виховного процесу в кожному закладі загальної середньої освіти. Педагоги давно виступають проти шаблонів у вихованні. Тому беремо курс на реалізацію ідеї варіативності у визначенні цілей, змісту і способів організації освітньої діяльності, на створення в кожному закладі освіти своєї унікальної системи виховання. *По-друге*, здійснення інноваційних підходів керівниками і вихователями закладів освіти стосовно перетворень у виховній практиці багато в чому залежить від психологічної, науково-методичної й організаційної готовності членів шкільного співтовариства. Базовими положеннями варіативного-модельного підходу визначено: а) різноманітність способів і умов організації шкільного життя, постійна їхня мінливість детермінують варіативність цілей, змісту, форм і методів організації виховного процесу; б) формування уявлень про моделювання виховного процесу, адекватних особливостям шкільного колективу і умовам його життєдіяльності, сприяє оптимальному розгортанню системи роботи і підвищенню її ефективності; в) створення моделі виховного процесу можливе за умови спільних творчих зусиль педагогів, учнів, батьків, громадськості; і досягнення між ними ціннісно-орієнтаційної згоди; г) уявлення про моделювання виховного процесу школи повинні формуватися на основі цілісного образу закладу освіти, його визначальних рис і специфіки; д) процес моделювання виховної діяльності має бути безперервним, взаємоузгодженим. Уявлення про моделювання виховної діяльності повинні адекватно відображати загальні, особливі й одиничні риси виховного процесу, враховувати інтереси, потреби, ціннісні

орієнтації учасників, бути пов'язаними з конкретними умовами соціально-економічного, науково-методичного забезпечення життєдіяльності освітнього закладу. Чи буде модель зображена у вигляді схеми, чи викладена у формі концепції виховної системи, мають вирішувати самі творці виховного процесу, враховуючи конкретні умови і ситуацію подальшого її застосування. Виховна система – це «живий» організм, в якому змінюється склад дітей і дорослих, корегуються міжособистісні та міжгрупові відносини, з'являються нові аспекти, форми і методи спільної діяльності, зміцнюються зв'язки з навколишнім середовищем. Безперервність процесу моделювання обумовлюється і тим, що практично неможливо одержати абсолютно повну і достовірну інформацію про досить складний об'єкт, який потрібно змодельовати і скласти максимально точний прогноз розвитку виховної системи. А отже, неминуче внесення корективів у процес її моделювання.

Виховний процес у школі як в освітній установі створює можливості для розвитку в учнів активності у сфері пізнання, частково в практичній діяльності. Міра їх реалізації пов'язана з формами взаємодії, використовуваними педагогами. Найбільш поширеними із них у шкільній практиці є фронтальні та індивідуальні. Проте оптимальними для проявів активності учнів виступають групові форми, розповсюдження яких стримується тим, що в теорії і методиці навчання клас фактично не розглядається ні як група, ні як колектив, а в теорії виховання пізнавальна діяльність не вважається основою об'єднання і розвитку класного колективу. Як наслідок, виховний процес не може стати умовою реалізації активності у сфері пізнання для значної частини школярів, що призводить до появи егресивної поведінки по відношенню до навчання, тобто, тактики уникнення від виховного впливу, чим принижує роль школи як освітньо-виховної установи у процесі виховання людини і соціалізації особистості в цілому. У виховній практиці часто використовують масові форми, які об'єктивно не сприяють встановленню зв'язків між учасниками життєдіяльності школи, не дивлячись на суб'єктивні наміри педагогів. Крім того, створюючи об'єктивні можливості для реалізації учнями активності лише в

інституційному спілкуванні, досить обмежені можливості у сфері гри, а також не враховуючи соціально-психологічних змін у спрямованості активності школярів у процесах пізнання й діяльності, організовувана виховна діяльність частково вступає в суперечність з реальним життям вихованців. Як результат і в цьому випадку можна констатувати наявність фактів егресивної поведінки учнів, що знижує виховний вплив школи як організації на формування і соціалізацію особистості в цілому.

Школа як соціально-психологічна група, виступає соціальним простором контактів школярів. Вона може забезпечити реалізацію ними активності в сферах спілкування і гри, частково – в інших аспектах життєдіяльності. Міра реалізації цих можливостей пов'язана з тим, наскільки інтенсивно і з ким взаємодіє учень. Спрямованість на розвиток активності в школі як у групі, яка визначається нормами і цінностями, прийнятими в ній, може бути як соціально цінною, так і деструктивною, що визначає вплив цього виду взаємодії на виховання і соціалізацію учнів. Нажаль, результати досліджень показують, що певна частина вихованців не прагне до взаємодії у шкільному середовищі, інша, не знаходить в цьому задоволення з різних причин і зводить її до мінімуму. З віком число школярів, що реалізують егресивну поведінку по відношенню до школи як до групи, зростає. Відомий американський фахівець в галузі освіти У. Глассер відзначає, якщо особисті потреби дітей не реалізуються вдома, вони повинні знаходити своє задоволення в школі. Щоб просуватися вперед до успіху, вихованці повинні отримувати в школі те, чого їм бракує: гарні взаємини як з однолітками, так і з дорослими. Самотня людина, чи дитина або хтось дорослий, ніколи не переживатиме почуття душевного задоволення... Школи володіють унікальною можливістю позбавити дітей від самотності (комп'ютер, телевізор, ігровий автомат ніколи не замінить живого спілкування з собі подібними) або принаймні значно пом'якшити цей негативний чинник особистісного розвитку. Саме тут створюються умови для набуття впевненості в собі і відчуття власної значущості: знання і уміння мислити, сприймати і розуміти іншого. Освітній процес може бути таким, що спонукає

дітей до самостійного розв'язання проблем як академічного, так і соціального характеру.

Аналіз зарубіжних моделей школи як відкритої системи, вітчизняного досвіду виховної практики дозволяє розуміти виховну систему як комплекс, що включає взаємодію всіх соціальних інститутів, що беруть участь у вихованні особистості. Важливо довести, наскільки створені там умови сприятимуть забезпеченню моральної вихованості і повноцінного розвитку особистості. На цьому етапі роботи предметом дослідження стає виховний процес в умовах мікросоціуму, об'єктом – педагогічні умови його ефективності. Важливим є теоретичне обґрунтування умов ефективного впливу мікросоціуму, як відкритої соціально-педагогічної системи, що включає сім'ю, школу, позашкільні установи, а також експериментальне доведення умов оптимізації процесу моральної вихованості і налагодження гуманістичних взаємин вихованців на всіх рівнях.

Для створення моделі важливим є аналіз можливостей виховного середовища, які суттєво змінюються в сучасних умовах. У визначенні ролі виховного простору сьогодні заслуговують на увагу різноманітні за статусом і профілями діяльності недержавні асоційовані, корпоративні за структурно-організаційними принципами та управлінською специфікою центри і об'єднання соціокультурної, соціально-педагогічної та реабілітаційної спрямованості, які доповнюють державну інфраструктуру, які залучають до волонтерської роботи і запрошують до співпраці учнів старших класів. Ці структури знаходяться на стадії нормативно-управлінського облаштування і налагодження взаємодії з владними структурами і проходять шлях становлення й гармонізації ціннісно пріоритетної сфери гуманістичних відносин, притаманних громадянському суспільству. Актуальним завданням сучасної науки управління, що відповідає її гуманістичному призначенню, є розробка ефективних механізмів розв'язання складного комплексу проблем виховання молоді і загальноосвітньої підготовки в ринкових умовах, і з обмеженим фінансуванням. Цінними на даний час є пошуки моделей функціонування загальноосвітніх комплексів, які являють собою структуру організаційних об'єктів, зміст спільної діяльності яких

спрямований на реалізацію завдань загальної середньої освіти і виховання.

Соціально-цінна роль різноманітних центрів, громадських організацій і об'єднань, фірм і масових рухів неминує буде зростати, а їх діяльність усе більше набуватиме загальнонаціональної значущості і статусу державної української ментальності. Досягнення цієї багатовекторної мети передбачає якісно інакшу соціально-економічну ситуацію і загальний стан соціуму, коли набута ним стабільна зрілість внутрішнього потенціалу буде здатна до глобального протистояння і надійного стримування розвитку негативних тенденцій в різноманітних сферах життєдіяльності суспільства. Не менш суттєвим нам видається організаційно-управлінське забезпечення дії механізмів поліфункціональної міжвідомчої взаємодії, спрямованої на раціональне використання ресурсів життєзабезпечення загальнонаціональних пріоритетів громадянськості і демократії в єдиному соціокультурному просторі. Йдеться про консолідацію і подальшу розробку соціальної політики, глибокого розуміння на рівні масової свідомості важливості досягнення гармонійної єдності поглядів, їх доленосної сутності для майбутнього країни, діяльності, спрямованої на реалізацію гуманістичних ідеалів громадянськості в якості загальнонаціонального пріоритету у вихованні. Велику роль відіграє розуміння інтеграційних процесів у суспільстві й використання можливостей всіх виховних інститутів для формування моральних рис у кожної особистості, визнання гуманістичних пріоритетів, як важливих передумов створення громадянського суспільства.

В моделі має бути відображена багатофакторність виховного процесу, зумовлена об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних відносять соціально-культурні особливості, традиції, систему освіти і національного виховання України. Це такі чинники, як: суспільні умови (вплив державної політики, Конституції; законодавча база /міжнародні документи, Закони України про захист прав людини/; становище родини; інформаційність життя); культурні (регіональні) умови, особливості менталітету, історії народу, світогляду, ставлення до

духовної спадщини, традиції доброчинності. А також – це школа як відкрита система і виховне середовище. Суб'єктивними чинниками вважають особистісні якості учнів, учителів, педагогічну майстерність, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу. Окремо виділяється позиція – учень як суб'єкт виховання.

Модель має виступати ядром загальношкільного механізму цілеспрямованого формування морального досвіду вихованців на основі базових цінностей: любов до людей (гуманність); повага людської гідності; великодушність [14]; милосердя; справедливість, моральна активність і має враховувати: *по-перше*, соціальне замовлення, оформлене на рівні різноманітних надособистісних систем – людських спільностей; *по-друге*, сформованість у вихованців окремих моральних якостей, здатності до гуманістичних взаємин, соціального досвіду в цілому, що стає міцним підґрунтям вихованості особистості; *по-третє*, особливості конкретної школи: умови, традиції, якісний склад колективу. Тобто виховна робота школи є конкретним механізмом дії учасників освітнього процесу.

Розробляючи структурно-функціональну модель процесу виховання школярів, яка повною мірою розкриває всі його етапи й структурні компоненти, слід керуватися концептуальними положеннями (цільовий блок); враховувати, що формування важливих якостей особистості відбувається в процесі послідовної зміни змістового, процесуального й результативного блоків. Важливими етапами виховання визначені, перш за все, актуалізація засвоєння знань, базових цінностей, розуміння учнями сутності виховного процесу, формування в учнів моральних почуттів та набуття на цій основі необхідних умінь і навичок поведінки й міжособистісної взаємодії.

Концептуальні положення на базі ідей відкритої школи передбачають включення механізмів динамічного саморозвитку, інноваційності, технологічності, оскільки за належної організації вони забезпечать підвищення рівня якості гуманітарної освіти і виховання школярів.

В цілому виховання учнів розглядається нами як діяльність з проектування, реалізації, забезпечення ефективності й корекції

освітнього процесу. Для належної організації виховання учнів необхідно: виділити шляхом демократичного обговорення основні цінності в моделі виховання; визначити базові принципи, ефективні засоби, форми і методи виховної роботи; розробити етапи методики підвищення рівня вихованості особистості; узгодити дії суб'єктів виховної системи на всіх рівнях.

Структурно-функціональна модель науково-методичної системи виховання школярів визначає основні шляхи й засоби її практичної реалізації, передбачає єдність цільової, змістової і процесуально-технологічної складової.

До *цільового* блоку моделі включено мету і завдання виховного процесу школи, що полягає в досягненні високого рівня морально-етичного розвитку учнів, що реалізується забезпеченням стійкого інтересу до сфери загальнолюдських, національних цінностей; формування мотивації до їх засвоєння; розширення для цього інформаційного фонду знань, засвоєння провідних моральних ідей, формування етичного мислення; розвиток гуманістичних почуттів, навичок моральної поведінки; формування прагнення допомогти, підтримати і захистити іншого. *Теоретико-методологічні* складові визначають вихідні положення, якими слід керуватися у процесі виховання школярів. Це, перш за все, *наукові засади* формування бажаних якостей і *концептуальні положення* організації виховного процесу в закладах загальної середньої освіти (суб'єкт-суб'єктні відносини, колективна творча діяльність, інтерактивна взаємодія). По-друге – це *методологічні підходи* (в першу чергу, аксіологічний, культурологічний, системний, синергетичний, модельно-варіативний, етнопедагогічний, антропологічний, особистісний, діяльнісний, полісуб'єктний, диференційований).

В основі виховання учнів покладено *принципи* виховної роботи (гуманізації освітнього процесу, культуровідповідності, національної спрямованості, зв'язку теорії з практикою, системності й комплексності, актуальності змісту виховання, природовідповідності, індивідуального підходу, свідомості й активності учнів як суб'єктів виховного процесу).

Змістовий блок виховання школярів передбачає реалізацію таких кроків: перший – формування моральної свідомості за

когнітивним критерієм, що конкретизується у виявленні обізнаності учнів з поняттями морального виховання, усвідомлення їх сутності й важливого значення, переконання в тому, що моральні якості поряд із загальнолюдськими цінностями виступають невід'ємним атрибутом міжлюдських взаємин; установлення належного рівня рефлексивності (інтраперсональності) та соціальної перцепції (інтерперсональності). Другий крок спрямований на формування позитивної мотивації, яку ми досліджували з допомогою спонукально-оцінювального й регулятивного показника; розвитку моральних почуттів та емоцій, зміст яких полягає у формуванні здатності вихованців керувати своїм емоційним станом, стримувати імпульсивність, роздратування чи агресію, проявляти емоційну чуйність (емпатію) стосовно інших (мотиваційний критерій). Зміст третього, операційно-результативного кроку полягає у формуванні належного рівня поведінки учнів, що конкретизується у виявленні в них здатності до конструктивної комунікації, співпраці (кооперування) та злагожденості в спілкуванні на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії; виявлення ступеня асертивності та проявів поваги до інших в колективній діяльності й практиці організації взаємин з навколишніми; соціального оптимізму, справедливості, протидії проявам жорстокості, насилля, антигуманних вчинків по відношенню до іншого).

Етапи змістового блоку педагогічної моделі виховання школярів співвідносні із завданнями *процесуального блоку*, сутність якого полягає в дотриманні алгоритму дослідницької роботи: *аналітичний етап, діагностичний* (діагностика, аналіз, самоаналіз рівнів вихованості /використання методів спостереження, анкетування, експертної оцінки, самооцінки, психодіагностичних методик/), *підготовчий* (розробка педагогічних умов, відповідних їм педагогічних технологій, методики виховної роботи); забезпеченні продуктивних педагогічних умов виховання учнів, адже від них значною мірою залежить результат організованого виховного процесу. Визначені нами педагогічні умови морального виховання учнів передбачають: *розвиток* у процесі гуманістичних та педагогічно

організованих соціально актуальних взаємовідносин вихованців практично-діяльнісного особистісного **колективу**; забезпечення особистісно-зорієнтованої **суб'єкт-суб'єктної** взаємодії і створення ситуацій колективного співробітництва та довіри у процесі залучення учнів до ціннісно-орієнтованої діяльності; *оптимізацію міжособистісного спілкування* учнів за рахунок усвідомлення необхідності розвитку в них здатності поважати себе (розуміти власну особистість (*рефлексивність*); стійкості до зовнішніх негативних впливів (емоційної стабільності); врахування аксіологічної складової в змісті виховної роботи, культивування усвідомлення загальнолюдських цінностей, формування позитивного образу іншого й *активізацію його сприйняття*: розвиток у вихованців *емпатії та асертивності*.

Технологічні складові визначають послідовність дій у вихованні, а саме: ознайомлення учнів з правилами поведінки, формування у них відповідних ставлень, розвиток поглядів і переконань, формування гуманістичної спрямованості особистості; визначення методів і засобів (у нас це інтерактивна взаємодія на засадах діалогу, створення ситуацій емпатійного спрямування та їх обговорення, колективне творче виховання, імітаційні (рольові ігри, форум-театр, соціодрама), проектні, інформаційні технології, тренінги, служби примирення, серендипіті /вибір моделей поведінки і аналіз ситуації на основі спонтанних вражень/, рефлексія). Для реалізації навчальних виховних технологій використовувалися навчально-виховні (використання можливостей людинознавства у процесі вивчення дисциплін, заняття спецкурсу-гуртка «Людина – найвища цінність. Екологія Людини») і позаурочні (для учнів середніх класів: «Школа – майстерня гуманності», виховні проекти (класу, школи) на гуманістичну тематику; тренінг «Потік соціальних умінь» – для старшокласників) форми роботи [12; 13].

Таким чином, дієвими факторами досягнення окресленої мети є сукупність спеціальних організаційних заходів, що в нашому дослідженні передбачають застосування розробленої методики й таких форм виховної роботи, що включають традиційні та інноваційні інтерактивні методи виховання (дискусія, рольові та ділові ігри (моделювання), діалогова

взаємодія, аналіз ситуацій морального вибору, соціодрама), з допомогою яких ми досягли підвищення рівня готовності школярів до морально-етичної міжособистісної взаємодії. Це знайшло свій вияв у кращому розумінні різних аспектів і сутності цього феномену, оволодіння базовими цінностями, всіма групами вмінь гуманістичних взаємин, поведінки і вчинкової активності. Технологічні складові передбачають використання адекватної системи методів і засобів діагностики готовності школярів діяти на основі засвоєних цінностей, що забезпечує реалізацію виховного процесу, своєчасну оцінку його ефективності та відображає його результат. Вони включають в себе: а) вивчення, аналіз та самоаналіз рівнів вихованості, рівня громадської активності (здійснюються за допомогою методів: анкетування, тестування, спостереження, психодіагностичні методики, експертна оцінка, самооцінка); б) планування виховної роботи (з використанням методів: моделювання, проектування, вибір спеціальної системи вправ); в) організація та регулювання виховання школярів (реалізується через інтерактивні форми і методи виховної роботи: за програмою «Школа – майстерня гуманності», тренінгової ігрової програми «Потік соціальних умінь», дискусій, практикуму спецкурсу «Людина – найвища цінність. Екологія Людини», квести, відео-презентації, проекти, соціодраму, саморегуляцію, самоаналіз, самоконтроль) [12; 13]; г) оцінка результативності виховного процесу (здійснюється через методи: аналіз та обговорення результатів). Отже, *результативний блок* у моделі (діагностика, оцінка, передбачуваний результат, внесення корективів у виховний процес) передбачає проведення підсумкового зрізу рівнів сформованості моральної свідомості, почуттів і поведінки в практичній діяльності по відношенню до інших та аналіз динаміки зростання позитивних зрушень за результатами дослідження. Окремими складовими цього блоку в моделі нами визначені: *аналіз результатів* (оцінка результативності виховної роботи з учнями, аналіз і обговорення результатів на різних рівнях, самооцінка); *очікуваний результат* (підвищення рівня вихованості учнівської молоді; зростання кількості учнів з середніми і високими показниками вихованості).

Важливу увагу ми приділяли досягненню продуктивності педагогічних умов виховання учнів у процесі позакласної і позашкільної роботи на виховних годинах і під час колективних творчих справ; аналізу результатів експериментального дослідження. Визначені педагогічні умови ми перевіряли у процесі апробації практичного блоку програми дослідження. Це підсумкові зрізи і тренінг на визначення соціальних умінь міжособистісної взаємодії. За цією формою роботи ми розробили алгоритм використання системи вправ розвитку соціальних умінь міжособистісної взаємодії, метою яких була допомога учням в оволодінні основними соціальними вміннями, які визначаються суб'єкт-суб'єктними гуманістичними взаєминами. У процесі виховної роботи за нашою програмою були використані такі *активні* методи: сократівська бесіда, дискусійна гойдалка, діалогова взаємодія, серендипіті, дискусія, форум-театр, ділові і рольові ігри (моделювання), соціодрама, аналіз проблемних ситуацій морального вибору. Організаційними *формами* було обрано ті, що активізують розвиток гуманістичної свідомості, почуттів і поведінки вихованців, які керуються базовими цінностями. Це мозкова атака, конференція, прес-конференція, інтелектуальна естафета, брейн-ринг, флеш-моб, участь у проведенні «Дня добрих справ», акції «Подаруй людям радість», реалізації проекту «Епідемія доброти».

У **змістовому** наповненні моделі методичної системи виховання школярів важливу роль відіграють *особливості мікро- і макросоціуму, рівні людського спілкування*; приналежність учнів до тієї чи іншої соціальної групи за місцем проживання; перетворювально-духовна діяльність з «розпредмечування» досвіду старших поколінь, акумульованого об'єктами культурної спадщини, або який генерувався у процес функціонування людської спільноти, громади. Їх ми також враховували у розробці моделі.

Комплексний характер виховання – це «сприяння дитині у формуванні її особистісної системи відносин» [2, с 169]. У виховній роботі нами були використані такі імперативи соціальних ролей, виконання яких передбачає опору на гуманістичний світогляд, громадянську позицію і відчуття єдності з усім світом. Ми, в першу

чергу, визначили ролі вихованців і можливості їх розуміння й прояву у спілкуванні і взаємодії на різних рівнях. А змістом виховання стала діяльність учнів цих спільностей.

Взаємини між учнями і членами мікро- та макросоціуму сприяють моральному розвитку особистості, виробленню ціннісних орієнтацій, установок, ставлень стосовно різних об'єктів їхнього оточення. А отже, є базою для виховання. Концепція відносин представлена в психологічних джерелах у вигляді сукупності теоретичних уявлень, згідно з якими ядром особистості виступає індивідуально-цілісна система її суб'єктивно-оцінних, свідомо вироблених ставлень до дійсності, що виражається в інтегрованому досвіді взаємин з іншими людьми в умовах соціального оточення. А. Ребер ототожнює відносини і відношення із зв'язком між подіями, об'єктами чи людьми, природа якого може значно варіюватися. Це може бути: 1) такий зв'язок між двома змінними, при якому зміна однієї супроводжується зміною іншої; 2) така залежність між судженнями, коли істинність чи хибність одного припускає істинність чи хибність іншого; 3) такий взаємозв'язок між подіями, при якому кожна із них є передумовою іншої. На його думку, ці три значення можна розглядати у площині, що відображає силу відношень, тому що значення 3) припускає існування значного причинного зв'язку, на що лише натякається у значенні 2) і який відсутній у 1) [8, с. 582]. Система відношень визначає характер переживань особистості, особливості сприйняття дійсності, характер реакцій на зовнішні впливи. Позитивний чи негативний досвід взаємин формує відповідну систему внутрішніх ставлень.

Гуманістичні відносини – це особливий вид суспільних відносин, сукупність залежностей і зв'язків, що виникають у процесі морального спілкування, діяльності. Ми враховували всі їх аспекти (за змістом, формою, способом суспільних зв'язків між людьми у процесі взаємодії між ними). Адже за змістом вони розрізняються в залежності від того, стосовно кого і які саме обов'язки має людина. Окремі обов'язки мають всі члени суспільства по відношенню до тих, хто знаходиться в особливих умовах (діти, люди похилого віку, жінки, хворі, з особливими

потребами); членів колективу, до якого вони належать (родина, клас, група, трудовий колектив); до людей, з якими вони мають особисті відносини і найбільше взаємодіють. Однак, яка б не була конкретна сфера обов'язків людини і незалежно від того, на адресу кого (приватної особи, групи людей) вони спрямовані, в будь-якому разі в кінцевому рахунку вона перебуває у визначених відношеннях із суспільством та окремими його представниками чи групами, несе відповідальність перед самим собою як членом цієї спільноти.

В школах, де ми працювали, панувала атмосфера поваги, довіри, розуміння і визнання дитини, яка знаходиться в центрі педагогічного процесу. Визнання вихованця – це сприйняття кожної дитини як особистості, гідної уваги, що має право на власну позицію й думку, ставлення до учня з повагою. Прийняття дитини – безумовне позитивне ставлення до неї, її індивідуальності, незалежно від того, яких результатів власного розвитку й діяльності вона досягла. Розуміння учня – уміння бачити його внутрішню сутність, як з позиції дорослого, так і самої дитини, визначати мотиви вчинків і поведінки.

Організація змістовної діяльності, спілкування формує громадську свідомість школяра, його ідеали, ціннісні орієнтації, прискорює налагодження соціальних відносин, виховує активну життєву позицію на базі особистісних цінісних ставлень. Спілкуючись у колективі однолітків і дорослих, учень глибше засвоює моральні норми людських взаємин, правила співіснування. Школяр взаємодіє з іншими, налагоджує відносини типу: учитель – вихованець, учень – класний колектив, школяр – товариші по навчанню чи іншим видам діяльності.

Зв'язки реалізуються через конкретну взаємодію, ставлення до неї і характеризують діючу сутність особистості школяра (що він може робити, на що здатний, чи відповідально виконує доручення, як ставиться до думки колективу). Розноманітність відношень характеризує всебічний розвиток особистості; прояв найбільш характерних для школяра ставлень до різних явищ життя й діяльності, свідчить про його гармонійний розвиток; характер суспільно значущих зв'язків і відношень, говорить про

моральну вихованість, соціально-ціннісну спрямованість і громадянську позицію учня.

На основі вивчення концепцій громадянського виховання [6], школи як центру виховного середовища нами бралися до уваги ролі вихованця, які він виконує на різних рівнях спілкування і до яких спільностей належить, а саме: як людина, особистість; член сім'ї, родини; хлопець (дівчина); майбутній чоловік, батько (жінка, мати); громадянин; житель мікрорайону; учень школи; член громади населеного пункту; представник своєї області; земляк (краянин); громадянин України; мешканець Всесвіту, член планетарної спільноти.

Зважаючи на такий підхід, ми моделювали колективну творчу діяльність з визначенням завдань, які мають бути реальними, посильними для виконання. В них обов'язково конкретизували виховну мету; звертали увагу, щоб вона була співзвучною соціальному замовленню конкретної спільноти. Так, наприклад, на рівні *планети* висунуті завдання засвоєння базових цінностей, формування глобального гуманістичного і екологічного світогляду; оволодіння загально цивілізаційними цінностями, культурою толерантних взаємин і співробітництва на засадах братерства, рівності; виховання поваги до інших культур; на рівні *країни*: виховання громадянина з активною життєвою позицією, почуттям відповідальності за долю інших; формування національної самосвідомості, оволодіння духовною культурою українського народу, вдячної пам'яті; на рівні *regionу*: прилучення до його культурних надбань; готовність до активної участі в громадському житті, співпричетність, формування умінь визначати основні проблеми і пошуку шляхів їх розв'язання, культивування, якщо це в сільській місцевості, рис хлібороба, господаря землі, шанобливе ставлення до людини праці; на рівні *мікрорайону*: визнання цінностей громади – взаємодопомоги, поваги до старших, підтримки вразливих верств населення, переживання проблем села чи місця проживання, як своїх власних; на рівні *школи*: формування в учнів наукового світогляду і внутрішньої потреби в самонавчанні і самовихованні; навиків толерантних взаємин [12], готовності до співпраці з членами первинного колективу; на рівні *сім'ї*:

привласнення моральних цінностей сучасної сім'ї, знання свого родоводу, любов до батьків, повага до старших членів родини, готовність допомагати молодшим і слабшим; на рівні *особистості*: формування моральної культури, оволодіння навичками міжособистісних взаємин, самоаналізу, самовиховання; самореалізація.

В рамках розробленої концепції ми застосовували **поетапну методiku** виховної роботи з учнями основної школи. Зміст представлених нами етапів враховує результати діагностування особливостей ціннісно-мотиваційної сфери на різних вікових етапах розвитку особистості. Методика включає п'ять етапів, кожен з яких виконує певну функцію і відіграє важливу роль у процесі виховання. *Перший* – аналітичний, на якому були визначені базові цінності, засвоєння яких сприяє вихованню, здійснено аналіз програм спецкурсів, факультативів, дисциплін, виявлено аксіологічний потенціал навчального матеріалу різних предметів; проаналізовано і оцінено можливості виховного впливу школи, як відкритої системи. *Другий етап* – діагностичний, на якому здійснювався аналіз ціннісних орієнтацій школярів, визначались базові цінності, які виступають у ролі «індикаторів», що дозволяють оцінити характер ціннісного самовизначення у формуванні ставлень. За відповідними методиками була здійснена діагностика вихованості учнів 4–11-х кл. за когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим критеріями. Аналіз рівня вихованості допомагає спланувати виховну діяльність. *Третій етап* – підготовчий, спрямований на забезпечення педагогічних умов, технології формування гуманістичних ціннісних орієнтацій, методики і механізмів засвоєння базових цінностей учнів у освітньому процесі. У процесі розробки власної моделі ми використовували елементи відомих *педагогічних технологій*: особистісно орієнтованих (діалог), персоніфікованого (індивідуального), інтегрованого, розвивального виховання, саморозвитку, успішної особистості, на основі системного підходу, проектних, співробітництва, колективних творчих справ, імітаційно-рольових, ігрових, тренінгів. На *четвертому* етапі здійснюється впровадження моделі методичної системи виховання школярів, реалізація всіх

кроків розробленої технології. Їх зміст знаходить відображення в основних формах роботи з учнями: навчально-виховній, позааудиторній, соціально-орієнтованій діяльності. П'ятий етап – аналіз результатів процесу виховання учнів і його удосконалення шляхом внесення змін до компонентів виховної системи. На цьому етапі відбувається аналіз ефективності виховного процесу. Ми здійснювали моніторинг рівня сформованості моральної свідомості вихованців і коригування на основі отриманих даних окремих ланок виховного процесу. Знання критеріїв і рівнів сформованості базових цінностей дозволяє об'єктивно оцінити ступінь оволодіння ними, своєчасно виявити недоліки використовуваної нами методики і внести необхідні корективи до роботи учителів.

На підставі виділених раніше критеріїв оцінюється рівень моральної зрілості учнів. На цьому етапі ми організовували колективне обговорення учасників експериментальної програми (у вигляді семінарів, диспутів, конференцій); колективне планування подальшої виховної діяльності, налагодження взаємодії закладів освіти із соціальним середовищем на оптимальному рівні (у нас це модель відкритої школи), використовуючи виховні можливості громади; участь учнів у суспільно значущій діяльності.

Зазначена методика реалізовувалась у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, спецкурсів, позаурочних занять, що містять матеріал, який сприяє розширенню і збагаченню морально-етичного досвіду взаємодії учнів з іншими людьми; гурткової роботи, тренінгів, виховних годин), що стимулює їхню поведінку, толерантні взаємини шляхом активного «проживання» ситуацій морального вибору. Під час такої роботи ефективним виявилось проведення анкетування з проблем ціннісних орієнтацій учнів, їхнє розуміння таких феноменів як моральність, базові гуманістичні цінності, ціннісне ставлення до людини, а також уявлень про такі поняття, як моральний обов'язок, відповідальність, активна громадянська позиція.

Виявлення рівня вихованості на перших етапах експериментальної роботи дало змогу на основі розробленої моделі враховувати особливості окремих груп учнів під час

складання програми її реалізації. Зважаючи на те, що така робота з вихованцями має пропедевтичний характер, доцільніше обмежитися формуванням загального уявлення про моральність як інтегровану якість особистості в контексті моральної культури особистості. При цьому було з'ясовано, що більшість учнів (80%) виявляє зацікавлене ставлення до проблем людини, і бере активну участь у дискусійному обговоренні проблем морального становлення особистості; долучається до доброчинності, практичних дій у підтримці слабшого, допомоги іншим, що в цілому сприяє розвитку суспільства, на базі гуманістичних цінностей [13].

Отже, опора на провідні концептуальні положення педагогіки співпраці допомогла нам розробити власну систему роботи й створити модель морального виховання, навичок гуманістичної конструктивної міжособистісної взаємодії. З метою залучення кожного учасника експерименту до активної практичної діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети, турботу про свій колектив та один про одного, формування в молодих людей навичок співпраці, ми керувалися технологією колективного творчого виховання. Експериментальна робота за цією методикою показала, що атмосфера доброзичливої підтримки, можливість засвоювати навички гуманної поведінки позитивно впливають на результативність і самооцінку учнів, причому значно поліпшуються й самі міжособистісні стосунки. Виховання в співпраці розвиває в учнів дух колективізму і ціннісне ставлення до людини.

Література:

1. Аршинов В. И., Усманова М. Ю. Идеи синергетики и теория воспитательных систем : теория – практика / Под ред. Л. И. Новиковой, Н. Л. Селивановой. – М. : Академия, 1995. – 426 с.
2. Белухин Д. А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах / Д. А. Белухин. – М. : Моск. пс.-соц. инс-т, 2006. – 448 с.
3. Гусинский Э. М., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования / Э. М. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М. : Логос, 2001. – 224 с.
4. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика : учебное пособие для студ. высших учебн. Заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 352 с.
5. Носс И. Н., Васина Н. В. Введение в практику психологического исследования / И. Н. Носс, Н. В. Васина. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2004. – 348 с.

6. Осадчий І. Г. Концепція громадянського виховання учнів в системі загальної середньої освіти України. Авторський проект / І. Г. Осадчий [Електронний ресурс] <http://www.akademia.com.ua/karta-sajtu-2/>

7. Осадчий І. Г. Стан та організаційний розвиток освітніх систем і принцип невизначеності / І. Г. Осадчий // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – № 1, 2015. – С. 14–17.

8. Ребер А. Большой толковый психологический словарь / А. Ребер. – М. : Академкнига, 2000. – 876 с.

9. Саркисян С. А., Голованов Л. В. Прогнозирование развития больших систем. – М. : Просвещение, 1975. – 346 с.

10. Сафронова В. М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе / В. М. Сафронова. – М. : АСADEMIA, 2002. – 196 с.

11. Степанов Е. Н. Методология моделирования воспитательной системы образовательного учреждения / Е. Н. Степанов // Педагогика. – № 4, 2001. – С. 14–19.

12. Столяренко О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник / О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 248 с.

13. Столяренко О. В. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти [Монографія]. Кн. 2. Методологія виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи / О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 408 с.

14. Столяренко О. В. Ціннісна детермінація особистісної саморегуляції в гуманістичній парадигмі виховання. Ціннісне ставлення до людини в загальній стратегії виховання особистості/ О. В. Столяренко, О. В. Столяренко // Виховання зростаючої особистості: ціннісний вимір: [Колективна монографія]/ за ред. О. М. Коберника. – Умань: Візаві, 2019. – 222 с. – С. 5–24, 75–93.

15. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М. : Новый мир, 1980. – 312 с.

Біліченко О.В.,

*аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти та управління
освітніми закладами ВДПУ імені Михайла Коцюбинського;*

Холковська І.Л.,

*доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління
освітніми закладами ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

1. Створення і функціонування у закладі вищої освіти комплексної професійно орієнтованої виховної системи.

Виявляючи умови, що забезпечують продуктивність формування у майбутніх фахівців соціономічної сфери професійної етики, варто спиратися на два основні напрями: перший – пов'язаний з вивченням особливостей зовнішнього впливу на організацію професійної підготовки, другий – з виявленням внутрішніх факторів